

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КАТУВАНЬ

Озар Вікторія Григорівна - ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ
УДК 343.98

В статті здійснено аналіз наукових позицій относительно определения содержания противодействия расследованию и на основании его определено понятие противодействия расследованию. Указано основные формы противодействия расследованию пыток. Сформулировано понятие преодоления противодействия расследованию и определены основные средства и методы преодоления основных форм противодействия расследованию пыток.

Ключові слова: протидія розслідуванню катувань, форми протидії, подолання протидії.

Катування є одним із злочинів, які характеризуються високою латентністю. Це зумовлено кількома чинниками. По-перше, тим, що досить часто жертва не налаштована заявляти про злочин через страх помсти із боку злочинця. По-друге, цей вид злочинів досить часто може вчинятися в правоохоронних органах та приховуватися з метою підтримання репутації цих органів. По-третє, розслідування катувань може супроводжуватись значною протидією з боку злочинця, його оточення, а також корумпованих службових осіб. Аналіз матеріалів слідчої практики дозволяє стверджувати, що однією з причин латентності катувань є протидія виявленню та розслідуванню вказаних злочинів. Вказане зумовлює негайне вирішення даної проблеми як на науковому рівні, шляхом проведення наукових досліджень щодо розробки криміналістичних засобів та методів подолання протидії розслідуванню катувань, так і на практичному,

тобто через застосування сформованих наукою рекомендацій у діяльності органів досудового розслідування.

Питання подолання протидії розслідуванню злочинів були предметом дослідження значної кількості вчених. Зокрема, даною проблемою займалися Р. С. Белкін, В. М. Карагодін, В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов та інші науковці. Деякі питання подолання протидії розслідуванню розглядалися у межах методик розслідування окремих видів злочинів. Крім того, на даний час формується криміналістична теорія протидії розслідуванню. Однак, незважаючи на це, в наукових колах не досягнуто єдиної позиції щодо визначення змісту протидії, її форм і способів, а також засобів її подолання. До того ж в криміналістичній літературі відсутні окремі наукові розробки щодо подолання протидії розслідуванню катувань, що і обумовлює актуальність даної статті та стає її метою.

Перш ніж розглядати проблеми подолання протидії розслідуванню катувань необхідно визначитись з питанням щодо способів такої протидії. Тлумачний словник визначає термін «протидія» як дію, яка спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй [1, с. 1181]. У криміналістиці існують різні підходи до розуміння протидії кримінального середовища. Р. С. Белкін розглядає протидію розслідуванню як протиправну діяльність осіб, зацікавлених у результатах розслідування (особи, що вчинила злочин, співучасників та інших осіб, а також корум-

пованих службових осіб), яка виражається в діях, безпосередньо спрямованих на приховання злочину (знищення чи зміну слідів злочину, інсценування злочинів та ін.), на ухилення від відповідальності (нез'явлення за викликом слідчого чи суду, виїзд в іншу місцевість та ін.) [2, с. 175]. Г. О. Зорін вказує, що протидія – це протистояння двох і більше суб'єктів, які мають різні мотиви і цілі та обтяжені вчиненням злочином [3, с. 525]. Р. М. Шехавцов розглядає протидію розслідуванню як вид цілеспрямованої поведінки суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, яка виражається у вигляді поодинокі вчинюваних умисних дій або у вигляді структурно складної умисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування, зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкоджання встановленню обставин вчиненого злочину та винності причетних осіб [4, с. 204]. Враховуючи викладене, можна сформулювати поняття протидії розслідуванню катувань як умисну діяльність особи, що вчинили злочин, та пов'язаних із нею осіб, спрямовану на перешкоджання будь-якими способами розслідуванню та притягненню винних до відповідальності.

У науковому середовищі точаться дискусії щодо розуміння змісту протидії розслідуванню. Так, одні автори вважають що протидія розслідуванню включає діяльність, що складається із двох етапів: перший етап полягає у приховуванні злочину, яке починається ще на стадії підготовки до нього, під час та після безпосереднього його вчинення і здійснюється шляхом здійснення будь-яких дій, спрямованих на перешкоджання виявленню злочину; другий етап протидії розпочинається після виявлення злочину та початку кримінального провадження і спрямований на перешкоджання його розслідуванню [5, с. 163 – 164; 6, с. 58]. Інші автори вважають, що протидія розслідуванню розпочинається уже після виявлення злочину на стадії його розслідування і полягає у вчиненні дій, спрямованих на перешкоджання розслідуванню, встановленню об'єктивної істини та ухиленню винних від відповідальності [7, с. 54-55; 8, с. 18]. Крім того, є група на-

уковців, які пропонують використовувати «поняття протидія виявленню (викриттю) та розслідуванню злочинів», до змісту якого входять і дії, що вчиняються злочинцями до початку кримінального провадження, і ті, які здійснюються в процесі розслідування [9, с. 95; 10, с. 111]. Ми підтримуємо думку тих авторів, які вважають що протидія розслідуванню включає сукупність діянь, спрямованих на перешкоджання розслідуванню та встановленню істини, які здійснюються після початку кримінальної процесуальної діяльності.

З метою визначення шляхів подолання протидії розслідуванню необхідно визначити її види та форми. У цьому сенсі слід підтримати точку зору Р. С. Белкіна, який зазначає, що стосовно конкретного злочину слід розрізняти «внутрішню» та «зовнішню» протидію. Під «внутрішньою» розуміється протидія, яка вчиняється тими або іншими особами, у будь-якій формі причетними до розслідування: підозрюваними й обвинуваченими, свідками та потерпілими, спеціалістами й експертами, випадковими особами, які опинилися на місці події, та іншими. Для них усіх характерне володіння якоюсь інформацією про подію і прагнення приховати, змінити або знищити цю інформацію та (або) її носії. «Зовнішня» протидія – це діяльність осіб, не пов'язаних з даною подією та особою, яка проводить розслідування, або пов'язаних зі слідчим процесуальними, службовими чи іншими владними стосунками або іншими залежностями [11, с. 355-377; 12, с. 696-708].

Результати анкетування слідчих і оперативних працівників дозволяють виділити наступні форми протидії розслідуванню катувань, які найчастіше зустрічались на практиці: неправдиві свідчення (вказали 98% опитаних); приховування злочину (80 %); вплив на свідків, потерпілих (22%); вплив на слідчого, оперативного працівника, експерта, прокурора, суддю (18%); фальсифікація доказів (18%); знищення речових доказів у кримінальному провадженні (3%); відсторонення слідчого від провадження (3%); інше (3%).

Подолання протидії розслідуванню можна визначити як систему криміналіс-

тичних засобів та методів, спрямованих на виявлення та зупинення протиправних дій злочинців та пов'язаних із ними осіб, що перешкоджають встановленню істини та притягненню винних до відповідальності. Всі засоби та методи подолання протидії розслідуванню злочинів поділяють на дві групи: засоби та методи подолання спроб приховання злочинів, до яких відносять слідчі (розшукові) дії, звернення за допомогою до населення та засобів масової інформації; засоби та методи подолання інших форм протидії розслідуванню, до яких належать оперативно-розшукові засоби [13, с. 700].

Розглянемо більш детально особливості подолання окремих форм протидії розслідуванню катувань. Так, найчастіше в практиці зустрічається протидія у формі дачі неправдивих показань. Вона можлива як зі сторони підозрюваного, так і від свідків чи навіть потерпілих. Необхідно вказати, що ця форма протидії може бути пов'язана з іншою – впливом на свідків, потерпілих. Криміналістичною тактикою розроблено систему тактичних прийомів виявлення та спростування неправдивих показань. Одним із таких прийомів є виявлення причин такої поведінки. Звісно, основними причинами повідомлення неправди підозрюваним є спроба уникнути відповідальності. Тому коли особа, що проводить допит підозрюваного, встановлює ознаки неправди в його показаннях, то пропонується використання наступного комплексу тактичних прийомів: пред'явлення доказів; допущення «легенди»; формування «наповненості»; деталізація показань про обставини перебування в іншому місці; негайний виклик та допит осіб, про яких згадав допитуваний у заяві про алібі, а також тих осіб, про яких останній не згадував, проте вони знають (або повинні знати), де підозрюваний перебував у момент вчинення злочину; проведення серії повторних допитів особи, яка заявила про алібі, з раптовим пред'явленням доказів, починаючи з найбільш вагомих [14, с. 105-106].

Деякі відмінності має викриття неправди у показаннях свідків та потерпілих при розслідуванні катувань. У першу чергу, це пов'язано із тим, що мотиви дачі неправ-

дивих свідчень можуть бути пов'язані із здійсненням по відношенню до них впливу з боку злочинця. Такий вплив може відбуватися як у формі погроз, так і шляхом підкупу. Для попередження такої форми протидії рекомендується ретельне проведення перших допитів з максимальною деталізацією показань, а також застосування аудіо-чи відеозапису з метою фіксації показань. Якщо попередити не вдалось, то особливо важливим є встановлення причин неправди і по можливості їх усунення. Адже саме від причин, що підштовхнули свідка чи потерпілого до допомоги злочинцям, залежить вибір засобу подолання протидії [15, с. 139].

Крім того, в ході розслідування оперативні працівники та слідчі відповідно до своєї компетенції мають вжити заходів щодо захисту всіх учасників процесу від можливого здійснення на них психологічного або фізичного впливу. Захист вказаних осіб передбачений Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [16]. Даний нормативний акт передбачає основний перелік осіб, щодо яких можливе застосування заходів захисту, перелік органів, що забезпечують безпеку, а також види заходів та особливості їх застосування. Найдоцільнішим буде, як вказує І. В. Куртинов, використання наступних заходів: організація оперативного збору інформації про спроби чинити тиск на учасників процесу; забезпечення особистої безпеки осіб, що піддаються тиску шляхом виділення особистої охорони, охорони житла, зміни місця проживання, надання документів на вигадане ім'я і т.п.; створення спеціальних груп з цілодобовою охороною осіб, які зазнали тиску; узгодження заходів щодо забезпечення безпеки зазначених осіб з територіальними правоохоронними органами [17].

Приховування злочину теж є однією з форм протидії розслідуванню катувань, яка нерідко зустрічається у практиці. Для подолання такої протидії необхідно використовувати комплекс слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Найбільш інформативною слідчою (роз-

шуковою) дією для виявлення слідів катування є слідчий огляд, об'єктами якого можуть бути місце події, знаряддя спричинення потерпілому ушкоджень, документи, в яких містяться ознаки злочину, транспортні засоби, які використовувалися для транспортування потерпілого, а також тіло самого потерпілого. Крім того, неабияке значення мають вчасно та якісно проведені допити потерпілого та свідків для запобігання впливу на них.

До того ж, враховуючи особливості механізму вчинення катувань, велике значення має використання спеціальних знань з метою подолання протидії розслідуванню. Зокрема доцільним буде залучення спеціаліста-психолога для участі у допиті потерпілого, так як самим злочином останньому може бути нанесена психологічна травма. Неабияку допомогу у виявленні слідів катування можуть надати різні види експертних досліджень і особливо медичної спрямованості. Слід пам'ятати, що саме судово-медична та судово-психіатрична експертизи дозволяють встановити наявність у потерпілого фізичних чи психічних ушкоджень.

Така форма протидії розслідуванню катувань, як вплив на слідчого, оперативно-го працівника, експерта, прокурора, суддю може мати зовнішній або внутрішній характер. Так, зовні може здійснюватися вплив особою, що вчинила катування, або його співучасниками, родичами, адвокатами чи корумпованими представниками органів державної влади. Такий вплив може бути як у вигляді підкупу, так і погроз щодо особи, яка проводить розслідування, та її родичів чи близьких. У випадку висловлення таких погроз доцільним буде застосувати до таких осіб заходи забезпечення безпеки, які передбачені законодавством. З метою ж запобігання впливу на розслідування корумпованих представників державної влади, якщо є підстави вважати, що таких вплив можливий, розслідування повинно доручатися правоохоронними органами вищого або центрального рівня.

Внутрішня протидія може полягати у створенні перешкод корумпованими працівниками правоохоронного органу шляхом усунення слідчого від розслідування та

неодноразової передачі провадження від одного слідчого до іншого, необгрунтованого закриття кримінального провадження, створення негативних умов роботи «незговірливому» слідчому та інше. Усунути такі способи протидії досить складно. Результат можуть дати такі заходи слідчого, як оскарження дій керівництва та переконання у помилковості зайнятої позиції.

Із розглянутою вище формою протидії тісно пов'язані фальсифікація доказів та їх знищення. Такі форми протидії можливі як зі сторони особи, що проводить розслідування, у тому випадку якщо вплив, здійснюваний злочинцями досяг відповідних результатів, так і зі сторони корумпованих службових осіб правоохоронного органу. Запорукою попередження таких спроб є своєчасне і якісне проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та фіксацію доказів, збереження таємниці досудового розслідування, недопущення сторонніх осіб до матеріалів кримінального провадження, застосування різних способів фіксації доказової інформації тощо.

Підводячи підсумки, можна зробити висновки, що протидія розслідуванню катувань є одним із небезпечних видів діяльності, адже створює неабиякі перешкоди у встановленні істини та унеможлиблює притягнення винних осіб до відповідальності. Можна виділити внутрішню та зовнішню протидію, які здійснюються у різних формах. Основними засобами подолання протидії розслідуванню є відповідні слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи, здійснювані як окремо, так і у вигляді тактичних операцій. Уявляється, що розробка рекомендацій щодо подолання такої протидії має важливе значення як на науковому рівні, так і для практичної діяльності, адже спрямована на забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – з дод. і допов. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – С. 1728.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз наукових поглядів щодо визначення змісту протидії розслідуванню та на його основі запропоновано визначення поняття протидії розслідуванню. Встановлено основні форми протидії розслідуванню катувань. Сформульовано поняття подолання протидії розслідуванню та визначено основні засоби та методи подолання основних форм протидії розслідуванню катувань.

SUMMARY

The article presents the analysis of the scientific positions on the determination of counteraction content to the investigation and based on it, there is identifies the notion of counteraction to investigation as a deliberate activity of the person who committed the crime and related persons, aimed to counteract with any means to investigation and bringing the guilty persons to justice. The attention is focused on the fact that the counteraction to the investigation includes a set of actions aimed to block the investigation and to establish the truth, which are carried out after the commencement of criminal proceedings.

2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.

3. Зорин Г. А. Криминалистическая методология. – Минск: Амалфея, 2000. – С. 525.

4. Шехавцов Р. М. Поняття протидії розслідуванню злочинів / Р. М. Шехавцов // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2002. – № 3. – С. 204.

5. Карпов Н. С. Протидія розслідуванню / Н. С. Карпов // Науковий вісник КНУВС. – 2006. – № 3. – с. 161 – 169.

6. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: [монографія] / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. – 304 с.

7. Кустов А. М. Механизм деятельности по противодействию расследованию // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования пре ступлений: Труды Акад. МВД РФ. – М., 1996. – С. 54-55.

8. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В. Н. Карагодин – Свердловск, 1992. – 169 с.

9. Вольнский А. Ф. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений (проблемы теории и практики) / А. Ф. Вольнский, В. П. Лавров // Материалы научно-практической конференции [“Организационное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации”], (Руза, 29-30 октября 1996 г.) – М. : ЮИ МВД России, 1997. – С. 95.

10. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09 / Степанюк Руслан Леонтьйович. – Х., 2004. – 261 с.

11. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т., Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин – М.: Юристъ, 1997. — С. 355-377.

12. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами / Р.С. Белкин // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: учебник / Под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 696-708.

13. Криминалистика: [учеб. для вузов] / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская]; под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА, 2001. – 990 с.

14. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: [навчальний посібник] / [О. О. Андреев, Д. Д. Заяць, В. В. Колесніков та ін.]; за заг. ред. Д. Д. Заяця. – Х.: ХНУВС, 2010. – 192 с.

15. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва [Навчальний посібник] / А. Ф. Волобуєв. – Х.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.

16. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон від 23.12.1993 № 3782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1994, N 11, ст.51; зі змінами внесеними Законом N 314-VII від 23.05.2013, ВВР, 2014, N 12, ст.183.

17. Куртынов И. В. Пути преодоления противодействия расследованию преступлений / И. В. Куртынов – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kvazar1.ru/publ/21-1-0-496>.